

Vergeven en vergeten

Kanttekeningen bij het amnestiedebat

Fred Erdman

SP-fractie leider in de senaat

Op 8 mei, wapenstilstanddag, worden in heel Europa de oorlogsslachtoffers herdacht.

Deze herdenking heeft een bijzondere functie als collectieve herinnering aan de overwinning op de nazistische terreur. Het is ongepast, zegt Fred Erdman, de sereniteit en vrede in geweten die dit ogenblik zouden moeten kenmerken, te verstoren door een politieke polarisering omtrent de amnestieproblematiek. Er is immers een fundamenteel onderscheid tussen geweten, geschiedenis en politiek.

Het is nu bijna vijftig jaar geleden dat de tweede wereldoorlog werd beëindigd. De laatste getuigen van de oorlogsverschrikkingen zijn oud geworden, velen van hen sluiten voor altijd de ogen. Zo wordt de tijd van geheugen en getuigenis stilaan een tijd van geschiedenis. De geschiedenis is koel; ze analyseert soms droogweg, cynisch teksten, gegevens en cijfers. Het menselijke leed wordt immers niet meer vertolkt door eigen belevenissen en emoties. En het gebeurt ook dat de geschiedenis wordt herschreven, waarbij men zich beroept op een bepaalde versie van de feiten...

Het amnestiedebat laait op

Nu de tijd van geschiedenis is aangebroken, misbruiken sommigen de tijd als zuiveringselement. Met als argument dat het niet verantwoord is dat de gevolgen van de repressie vijftig jaar na de tweede wereldoorlog nog steeds doorwerken, beweren sommigen dat het ogenblik is aangebroken om de veroordeling van collaborateurs en oorlogsmisdadigers ongedaan te maken.

Ook koning Albert II pleitte tijdens zijn nieuwjaarstoespraak voor de autoriteiten van het land, op 1 februari 1994, voor maatregelen "die kunnen bijdragen tot de verzoening tussen alle burgers" [1]. Zijn oproep is niet nieuw. Reeds in mei 1988 stond een gelijkkluidende passus in het regeerakkoord van de regering-Martens VIII [2]. Die werd door koning Boudewijn verwerkt in zijn 21 juli-boodschap in 1990 [3]. Bij elk van deze gelegenheden laaide het debat over het wegwerken van de gevolgen van de repressie weer op.

In een deel van de Vlaamse pers is de berichtgeving over dit onderwerp opvallend verward, zoals Dirk Luyten, wetenschappelijk medewerker aan het Centrum voor Rechtsgeschiedenis van de VUB, opmerkt in zijn artikel 'Kanttekeningen bij de amnestie-discussie' [4]. Blijkbaar is voor niemand de juiste draagwijdte van de bedoelde zinsnede duidelijk geweest. Ieder gaf er dan ook inhoud aan naargelang van zijn eigen benadering van het probleem. Sommigen wensen ze zonder meer te interpreteren als een oproep

voor een algemene maatregel die de nog resterende gevolgen van wat genoemd wordt repressie en epuratie zou uitwissen. Anderen hebben er duidelijk belang bij de discussie aan te zwengelen of zelfs communautair te kleuren. Ten onrechte gaf de dood van Degrelle recent nog aanleiding tot speculatie over een nieuwe evolutie van het dossier. Zijn dood mag geen motivatie zijn om zogenaamd ongehinderd curatief op te treden.

Te delicaat

Op 23 november 1989 en precies een jaar later, op 23 november 1990, werd toenmalig eerste minister Wilfried Martens in de senaat geïnterpeleerd over de draagwijdte van de passus in de regeringsverklaring. Interpellanten waren Herman Suykerbuyk (CVP) en de senatoren Peeters (VU) en Verreyken (VB).

De eerste minister antwoordde twee maal in dezelfde zin. Hij stelde dat "dit punt reeds herhaaldelijk besproken (was) in de vergadering van de Eerste Minister en de Vice-Premiers. Ik kan vandaag (23 november 1989) niet zeggen dat wij tot conclusies zijn gekomen. De afspraak werd gemaakt om te proberen in deze uitermate delicate aangelegenheid een consensus te bereiken, over wat individueel een collectief kan worden ondergenomen om dit punt van het regeerakkoord uit te werken. Vandaag kan ik nog geen resultaten meedelen, dat zeg ik duidelijk. Op het geschikte moment zal ik het Parlement over de resultaten van onze beraadslaging inlichten" [5]. Een jaar later kon de premier daar concreet niet veel aan toevoegen. Hij verklaarde: "Het is de plicht van de overheid alle wetten en uitvoeringsbesluiten correct, zonder onderscheid en op de juiste wijze toe te passen. In die zin heb ik aan de bevoegde regeringsleden opdracht gegeven de toepassing te verwezenlijken binnen het raam van de geciteerde passus van het regeerakkoord". Hij besloot zijn antwoord als volgt: "wanneer de regering in deze aangelegenheid voorzichtig en zonder grote verklaringen tewerk gaat is het omdat zij zich ervan rekenschap geeft dat het gaat om één van de meest delicate domeinen uit het politieke leven van ons land" [6].

Het parlement neemt het initiatief

De regering raakte niet uit de knoop. Uiteindelijk werden, naar aanleiding van en vanuit een bepaalde interpretatie van de koninklijke boodschap, in het parlement een aantal initiatieven genomen.

Herman Suykerbuyk (CVP) diende op 8 februari 1994 een wetsvoorstel in waarbij de gevolgen van sommige oorlogsmisdaden worden geregeld (stuk 978/1, zitting 1993-'94). Met zijn voorstel beoogt hij drie dingen. Zijn eerste doel is de wettelijke toekenning van "eerherstel" voor de veroordelingen van misdrijven tegen de uitzwendige veiligheid van de staat - gepleegd tussen 1 september 1939 en 8 mei 1945 - in geval van veroordeling tot een gevangenisstraf van minder dan 20 jaar. Vervolgens wil hij de nog niet ingevorderde eisen tot schadevergoeding vanwege de staat, op grond van feiten gepleegd in dezelfde periode, van rechtswege doen vervallen. Tot slot moet de minister van justitie in de mogelijkheid worden gesteld de Belgische nationaliteit terug te geven aan diegenen die ervan vervallen werd verklaard, op grond van feiten gepleegd in diezelfde periode, alsook aan hun echtgenote en aan hun kinderen. Dat alles, aldus de indiener, om redenen van opportuniteit en humaniteit.

Een tweede voorstel, ingediend op 10 februari '94 door Verreyken (VB), is een puur amnestievoorstel aan "repressieslachtoffers" (stuk 984/1, zitting 1993-'94). Zich valselijk verschuilend achter Manu Ruys, Luc Huyse en het Hof - het partijstandpunt van het Vlaams Blok is immers overduidelijk - eist Verreyken een totale en onvoorwaardelijke amnestie voor alle feiten gepleegd voor 16 juni 1949, indien zij werden bevestigd door de repressiewetgeving. Dit voorstel werd door de senaat evenwel niet in overweging genomen.

Ook het resolutievoorstel van de heer Loonens (Agalev/Ecolo) is een amnestievoorstel, vermits de indiener er bij de regering op aandringt "amnestiërende maatregelen te treffen" (stuk 988/1 - zitting 1993-'94) [7].

In de kamer van volksvertegenwoordigers werd op 17 maart een wetsvoorstel van Vic Anciaux (VU) tot uitwissing van veroordelingen

voor bepaalde misdrijven tegen de uitwendige veiligheid van de staat in overweging genomen en naar de bevoegde commissie verwezen (stuk 1350/1, zitting 1993-'94). Dit voorstel is niet uitdrukkelijk een amnestievoorstel. Het grijpt terug naar de rechtsfiguur van de uitwissing voor al diegenen die werden veroordeeld tot correctionele en criminele gevangenisstraffen van ten hoogste 20 jaar, tot het betalen van een geldboete en tot bijzondere verbeurdverklaring in het kader van de repressiewetgeving.

Draagwijdte van de maatregelen

Een fundamentele discussie over de draagwijdte van de verschillende mogelijkheden en benaderingen terzake lijkt mij essentieel. De maatregelen waarover gesproken wordt, kunnen inderdaad erg uiteenlopende vormen aannemen, gaande van amnestie over genade en het uitwissen van veroordelingen en eerherstel, tot in bepaalde gevallen zelfs herziening.

Amnestie is een beslissing van de wetgever om bepaalde misdrijven als niet bestaande te beschouwen, *zowel voor het verleden als voor de toekomst* en in de mate die aangeduid wordt door de betreffende wet. De vroeger uitgesproken straf alsmede de veroordeling zelf worden door deze bijzondere wetsbepaling uitgewist.

De genade, die een grondwettelijke grondslag heeft, vindt zijn oorsprong in de overweging dat bepaalde redenen worden ingeroepen tegen de uitvoering van een straf, terwijl dat niet kon bij het bepalen daarvan. De genade kan betrekking hebben op een veroordeelde of een bepaalde categorie mensen, de volledige of gedeeltelijke kwijtschelding van de uitvoering van de straf, de vervanging of de omzetting van de straf kan worden toegekend. De koning bepaalt soeverein in welke gevallen hij genade toestaat. Genade heeft als gevolg dat de koning rechtstreeks bij de zaak betrokken wordt. En dat is voor ons land, zoals Luc Huyse terecht opmerkt, geen goede zaak [8].

De uitwissing van straffen is wettelijk voorzien voor welbepaalde straffen en na verloop van een bepaalde duurtijd. Dit wettelijk voordeel, dat hetzelfde effect heeft als eerherstel, werd ondanks de recente uitbreiding enkel voorbehouden voor zeer lage straffen.

Eerherstel is een gerechtelijke beslissing, waardoor de gevolgen van sommige strafrechtelijke veroordelingen voor de toekomst worden uitgewist, met het doel de volledige reclassering van de veroordeelde te bevorderen. Eerherstel is ondeelbaar en slaat op alle bestaande veroordelingen.

De herziening in strafzaken is een buitengewoon rechtsmiddel waardoor een in kracht van gewijsde gegane gerechtelijke uitspraak, waarbij de betrokkenen tot een criminele of correctionele staf werd veroordeeld, kan verbroken worden, om daarna aan een nieuwe behandeling door de rechter te worden onderworpen indien, op grond van het voorhanden zijn van bepaalde feitelijke omstandigheden (die op limitatieve wijze in de wet zijn opgesomd) het vermoeden ontstaat van gerechtelijke dwaling [9].

Genade, eerherstel en herziening in strafzaken zijn maatregelen van individuele aard. Amnestie is een wettelijke algemene maatregel en uitwissing een wettelijke regel die individuele effecten heeft.

Geen mirakelformules

Zoals de Leuvense historicus Luc Huyse opmerkt in het naschrift bij zijn boek *Onverwerkt verleden* is er geen mirakelformule voorhanden waarmee een volk de oorlog en zijn nasleep kan vergeten [10]. Collectieve maatregelen, zoals amnestie en zelfs 'collectieve' uitwissing van veroordeling zijn zeker die mirakelformule niet.

Amnestie wist schuld en boete uit, omdat het strafbare feit achteraf geacht wordt onbestaande te zijn. De veroordeling wordt geacht nooit te zijn uitgesproken en wordt retroactief opgeheven, samen met de strafrechtelijke gevolgen [11]. Schuld en boete worden met andere woorden uitgewist. Amnestie - net al uitwissing trouwens - is dus een kaakslag voor alle slachtoffers van de bezetter en van al diegenen die daarmee samenleunden. In het huidige klimaat van verrechtsing dat ons land en de rest van Europa teistert, beseften de overlevenden des te meer dat het aanvaren van amnestie een vernederende capitulatie zou betekenen ten aanzien van bepaalde partijen, die in die amnestie hun reden van bestaan en een bewijs van hun eigen gelijk willen zien en

het ook als dusdanig politiek zullen vertalen.

De stelling van Max Wildiers in *De Standaard* van 29 maart '94, dat amnestie een blijk is van staatkundige wijsheid, zit dan ook volledig fout. Dat amnestie de eenheid van het land helpt herstellen en het mogelijk maakt weer vreedzaam samen te leven, strookt niet met de realiteit. Ten onrechte houdt men voor dat het debat over amnestie niet het debat is dat een oordeel velt over de collaboratie.

Buitenlandse voorbeelden

Het volstaat trouwens een kijkje te nemen over onze grenzen om te beseffen dat amnestie geen wonderen verricht. Nederland en Frankrijk experimenteerden op het einde van de jaren '40 en bij het begin van de jaren '50 met collectieve ingrepen als amnestie en algemene gratie. De praktijk heeft er aangetoond, aldus Luc Huyse in zijn artikel *Het leven na de straf* [12], dat amnestie eigenlijk niet werkt.

In Frankrijk werden tussen augustus 1947 en augustus 1953 drie belangrijke amnestiewetten gestemd die zowel tot herstel in rechten als tot strafvermindering hebben geleid. De eerste dateert uit 1947 en bleef qua reikwijdte veeleer beperkt: het verlies van politieke rechten werd slechts voor enkele specifieke groepen - minderjarigen en Elzassers - opgeheven. De amnestiewet van 1951 ging veel verder. De politieke gevangenen konden voortaan onder bepaalde voorwaarden genieten van een amnestiewet uit 1938, bedoeld voor misdadigers van gemeenrecht en kwamen zodoende in aanmerking voor vervroegde en voorwaardelijke invrijheidstelling. Bovendien kreeg elke collaborateur wiens belangrijkste sanctie de vervallenverklaring van politieke rechten was, genade. Tot slot werd de lijst van straffen die automatisch het verlies van burgerrechten inhielden aanzienlijk ingekrompen. Wel werden op dat moment nog steeds een aantal welomschreven categorieën van collaborateurs - verklidders, militaire collaborateurs - uitgesloten. De derde amnestiewet, daterend van 6 augustus 1953, verwijderde de laatste gevolgen van de repressie en epuratie. Het verlies van politieke rechten werd voor iedereen afgeschaft en de voorwaarden om in aanmerking te komen

voor vroegtijdige vrijlating werden zeer soepel gemaakt. Daarnaast maakten de Franse presidenten vanaf 1947 regelmatig gebruik van hun recht om individueel genade te verlenen en vervroegde vrijlating van politieke gevangenen toe te staan.

In Nederland volgde het genadebeleid een vergelijkbare timing, maar inhoudelijk waren er verschillen. De Nederlandse autoriteiten gratieerden tussen juli 1947 en juli 1951, in zes fasen, de meeste collaborateurs aan wie een gevangenisstraf was opgelegd. De eerste stap was bedoeld om de lat wat gelijkjer te leggen en de vonnissen uit de periode van na de bevrijding te milderen. In augustus 1948 werd, naar aanleiding van het vijftigjarig ambtsjubileum van koningin Wilhelmina, op grote schaal genade en strafvermindering toegekend. In 1949 werden de derde en vierde reeks maatregelen afgekondigd. Die maatregelen hadden betrekking op de vrijlating van de jongste en de oudste wapendragers. De twee laatste pakketten van maatregelen golden alle politieke delinquenten die veroordeeld waren tot een gevangenisstraf van ten hoogste 15 jaar. Ook werd gezorgd voor al diegenen die enkel bestraft waren met een vervallenverklaring van belangrijke politieke en burgerlijke rechten. Voor ongeveer 15.000 collaborateurs aan wie het Nederlandse staatsburgerschap was ontnomen, werd in 1953 een aparte regeling uitgewerkt: zij konden via een vereenvoudigde naturalisatieprocedure op eigen verzoek opnieuw Nederlander worden, een mogelijkheid waarvan iets meer dan 8.000 personen gebruik hebben gemaakt [13].

Doch ook daar blijven collaboratie en repressie gevoelige thema's. Denken we maar aan de grote opschudding die in Nederland ontstond rond de zaak Menten of het geval Rost-Van Tonningen en aan de in Frankrijk gevoerde processen tegen oorlogsmisdadiger Barbie en recent nog collaborateur Touvier.

Individuele benadering

In België werd gekozen voor een beleid gericht op de individuele collaborateur. Elke vorm van strafvermindering beruiste op een beslissing in een individueel dossier, na onderzoek van persoonlijke gegevens.

Onder een aantal strikte voorwaarden konden incivieken vanaf midden 1946 profiteren van vervroegde vrijlating in het kader van de wet Lejeune. Eind 1949 hadden ongeveer 25.400 veroordeelden voorwaardelijke of voorlopige invrijheidstelling bekomen [14]. Strafvermindering werd ook toegestaan door middel van genade. Tussen 1946 en 1949 hebben 15.400 gedetineerde collaborateurs minstens éénmaal vermindering van straf gekregen via gratiemaatregelen [15]. Op het vlak van het herstel in rechte kwam de eerste stap van betekenis met de wet Struye van 14 juni 1948, die in een aantal gevallen de teruggave van rechten mogelijk maakte. Op 29 februari 1952 kwam er een tweede herzieningswet, die dan weer andere categorieën van collaborateurs de mogelijkheid bood om hun rechten geheel of gedeeltelijk terug te krijgen [16]. Belangrijk is dat door de wet van 30 juli 1961 betreffende de epuratie inzake burgertrouw - de zogenaamde wet Vermeylen - op grote schaal, maar op individuele basis, kwijtschelding van straf en teruggave van rechten werd doorgevoerd [17]. Ook voor de schadevergoedingen aan de staat en de verbeurdverklaring van de sommen die aan de samenwerking met de nazi-bezetter werden verdiend, kunnen regelingen worden getroffen op individuele basis. Een uitdrukkelijke voorwaarde is echter dat de betrokkenen bekennen dat ze tijdens de bezetting in de fout zijn gegaan. Maar *blijkbaar vormt net deze verklaring voor een harde kern collaborateurs een onoverkomelijk probleem.*

In de juiste context

Wie pleit voor een algemeen gebaar dat ruimte schept voor een serene terugblik op het verleden, moet nog een aantal dingen voor ogen houden.

Om te beginnen is het aantal gevallen waarvoor nog een regeling zou kunnen worden getroffen, zeer beperkt. Het verslag Bourgeois-Temmerman, dat in opdracht van de Vlaamse Raad werd opgesteld (en dat dateert van 14 november 1984 en dus dringend aan actualisering toe is), bewees dat zowat tien jaar geleden al haast alle straffen uitgevoerd waren [18].

Daarnaast moet men er zich bewust van zijn

dat een collectieve amnestiemaatregel diegenen discrimineert die de hun opgelegde straf - opsluiting of het betalen van schadevergoeding - hebben uitgeboet, ten opzichte van diegenen die hun straf wisten te ontlopen.

Verder is het essentieel dat er duidelijkheid wordt geschapen in de gehanteerde terminologie, om misbruik van bepaalde termen te voorkomen. Zo zou men zeer duidelijk - ook inhoudelijk - het woord 'slachtoffer' moeten omschrijven. Bepaalde individuen achten zich vandaag getroffen door de gevolgen van de naoorlogse rechtspraak. Er moet nochtans een onderscheid worden gemaakt tussen hun 'getroffen zijn' en dat van de slachtoffers van de collaboratie, verklikking en oorlog. Die laatsten dragen nog in geest en lichaam de gevolgen, niet van gebeurtenissen, maar van daden die gepleegd werden door mensen die zich na de oorlog daarvoor moesten verantwoorden. Welk antwoord kregen zij op de regelmatige vraag om een forfaitair invaliditeitspercentage van 10% (wegens pathologische aandoeningen veroorzaakt door verzetsdaden of ondergane terreur) toe te kennen aan alle leden van het gewapend verzet die voor een periode van ten minste één jaar in die hoedanigheid zijn erkend [19]? Of op de vraag om een invaliditeitsvergoeding te verlenen aan de Belgische strijdkrachten die tijdens de tweede wereldoorlog vanuit Groot-Brittannië opereerden, met de heropening van de diverse statuten of met de reversibiliteit van de pensioenen van weduwen van verzetsstrijders [20]? Dat waren reële dossiers over concrete gevolgen! Terecht onderstrepen de betrokkenen echter dat van een koppeling van die dossiers aan het thans gevoerde debat onder geen enkele voorwaarde sprake kan zijn. Zij zouden het immers aanvoelen als een afkooksom (of bloedgeld). De term 'slachtoffer' kan dus niet zomaar worden opgeëist om bij onvoorbereide geesten goede wil en vergiffenis uit te lokken. Het slachtoffer mag hopen op gerechtigheid. Diegene die geoordeeld werd als verantwoordelijke mag zich eveneens beroepen op rechtvaardigheid, maar dat maakt van hem nog geen slachtoffer! De veroordeelden kunnen thans nog een beroep doen op alle rechtsmiddelen, wat de betreude slachtoffers van oorlogsvervol-

ging nooit konden.

Misschien wordt ook de term 'collaboratie' niet voldoende genuanceerd. Economische collaboratie, die geldgewin boven menselijke waarde stelde, militaire, politieke, repressieve collaboratie gaande tot verklikking en gemeenrechtelijke misdaad, en tewerkstellingscollaboratie werden soms ten onrechte over één kam géschoren.

Ook de term 'repressie' wordt ten onrechte algemeen gehanteerd. Misschien werd de rechtspraak t.a.v. collaboratie en repressie overhaast georganiseerd als reactie op een recent gebeuren, misschien was hij te ongenueanceerd in de feiten. Maar hij was hoe dan ook wettelijk georganiseerd, en verzachtte met de tijd.

Geen collectieve maatregel

De morele en materiële nasleep van hetgeen gebeurde kan m.i. alleen individueel worden benaderd. Ik ben er dan ook tegen gekant dat de politiek een initiatief zou nemen om een collectieve maatregel uit te werken.

Er bestaat in ons land een juridische constructie die alle nog bestaande problemen kan regelen. Die constructie stelt de maatschappij in staat, na een persoonlijk initiatief van de veroordeelde, een oordeel te vellen. Dat is volgens mij de enige weg. Het is een weg van begrip en vergiffenis, maar zonder algemeen geldende erkenning van onschuld. Door die weg te bewandelen blijft de schuld uit het verleden bestaan, en dat is cruciaal voor diegenen die onmogelijk sommige misdaden kunnen vergeten en die geloven dat een herdenking ervan deel uitmaakt van de verdediging van onze democratische rechtsstaat. Op die manier wordt er geen aanslag gepleegd op het collectief geheugen. *Veroordeelden die onverzoenlijk in hun gelijk blijven geloven, moeten niet hopen op goede wil en algemene, onpersoonlijke maatregelen: een mens moet zich nooit schamen te bekennen dat hij ongelijk had.*

Onder strikte voorwaarden zou men zich kunnen verzoenen met een regeling die het mogelijk maakt dat de minister van justitie op verzoek van de betrokkene de Belgische nationaliteit kan teruggeven aan bepaalde categorieën aanvragers, alsook aan hun echtgenoten en hun afstammelingen. Het mag echter nooit de bedoe-

ling zijn oorlogsmisdadigers, verklikkers en moordenaars die zich persoonlijk schuldig maakten aan meedogenloze vervolging de Belgische nationaliteit terug te geven - weze het dat hun afstammelingen daarvoor in aanmerking zouden komen. Of zoekt uiterst rechts een bron van harde kiezers?

Daarnaast kan een regeling worden uitgewerkt waardoor nakomelingen en familieleden van collaborateurs, die niet persoonlijk verantwoordelijk waren voor oorlogsmisdaden, niet verder de gevolgen dragen van veroordelingen die ten laste van hun ouders of familieleden werden uitgesproken. Eventueel nog bestaande eisen van de staat tot schadevergoeding, die gericht zijn tegen nakomelingen en familieleden van collaborateurs, zouden in die geest moeten worden onderzocht.

Vergeven, maar niet vergeten

Een verfijning, vereenvoudiging of een aanvulling van de reeds meer dan dertig jaar bestaande regeling kan mogelijk een antwoord geven aan individuele tot op heden niet opgeloste problemen zonder afbreuk te doen aan een principe van gelijke behandeling. De gestelde daden kunnen niet worden hersteld, het geleden leed kan niet worden goedgeemaakt. Rust in geweten mag niet door heroplaaiende passie worden verstoord. Individueel 'vergeven' mag niet tot collectief 'vergeten' worden.

[1] *De Standaard*, 2 februari 1994.

[2] Bladzijde 94 van de Nederlandstalige versie van het regeerakkoord, meer bepaald punt 10 van het deel G.

[3] *De Standaard*, 23 juli 1990.

[4] *De Morgen*, 19 februari 1994.

[5] Belgische Senaat, *Parlementaire Handelingen*, Vergadering van donderdag 23 maart 1989, nr. 29, pp. 547, 548.

[6] Belgische Senaat, *Parlementaire Handelingen*, Vergadering van vrijdag 23 november 1990, nr. 10 pp. 354-396.

[7] Gewezen Rossem-senator W. Goossens diende op 3 februari 1993 een "Voorstel van wet tot verlening van amnestie aan slachtoffers van de repressie na de Tweede Wereldoorlog in (stuk 638/1 zitting 1992-'93). Naar aanleiding van de troonsbestijging van Albert II diende hij een voorstel van resolutie in met dezelfde bedoeling (stuk 858/1, zitting 1992-'93). VB-Senator Wim Verreycken diende op 14 december 1993 een gelijk.

aardig resolutievoorstel in (stuk 921/1, zitting 1993-'94).

Deze drie voorstellen werden door de senaat niet in overweging genomen.

- [8] Huyse, L., Hoflack, K., *Onverwerkt verleden*. Een naschrift, Cahier 2 van het Instituut Recht en Samenleving, Leuven, 1994, 62 p.
- [9] Vanhoudt en Calewaert, *Belgisch Strafrecht*, deel III.
- [10] Huyse, L., Hoflack, K., *Onverwerkt verleden*. Een naschrift, idem, p. 43.
- [11] Dupont, L., Verstraeten, R., *Handboek voor Belgisch strafrecht*, Leuven, 1990, pp. 797-801.
- [12] Huyse, L., Hoflack, K., *Idem*, pp. 40-54. Idem, Het leven na de straf. In: *Panopticon*, jg. 13, nr. 5 (september/oktober 1992), pp. 429-440.
- [13] Huyse, L., Hoflack, K., *Idem*, pp. 40-54. Idem, Het leven na de straf. In: *Panopticon*, jg. 13, nr. 5 (september/oktober 1992), pp. 429-440.

[14] Huyse, L., Hoflack, K., Het leven na de straf. In: *Idem*, p. 432.

[15] *Idem*, *Ibidem*, p. 432.

[16] *Idem*, *Ibidem*, p. 433.

[17] *Belgisch Staatsblad*, 1 juli 1961, pp. 5350-53.

[18] Verslag uitgebracht door de heren A. Bourgeois en G. Temmerman, Vlaamse Raad, stuk 290/1 (1984-1985), 221 p.

[19] In de senaat zijn dienaangaande twee voorstellen van wet hangende. Het eerste werd ingediend door de heer Happart (PS) (stuk 124/1, BZ 1991-'92); het tweede door de heer Hatry (PRL); (stuk 621/1, 1992-'93). In de kamer van volksvertegenwoordigers werd dienaangaande een wetsvoorstel ingediend door Mevr. Delnuelle (PRL); (stuk 295/1, BZ 1991-'92).

[20] Kamer van Volksvertegenwoordigers. Wetsvoorstel ingediend door Freddy Willockx (SP); (stuk 754/1, 1986-'87).